

Rozpočítavanie tepla na vykurovanie a teplú vodu – smernica o energetickej efektívnosti a príklady z vybraných európskych krajín

2021

OBSAH

Úvod	3
1. Smernica 2012/27/EÚ o energetickej efektívnosti	3
2. Transpozícia článkov 9a až 9c v slovenských právnych predpisoch	5
2.1. Meranie množstva tepla a teplej úžitkovej vody	5
2.2. Diaľkový odpočet	7
2.3. Pravidlá rozpočítavania	7
3. Meranie a rozpočítavanie tepla vo vybraných krajinách Európy	7
3.1. Rakúsko	8
3.2. Nemecko.....	9
3.3. Švajčiarsko	9
Záver	10
<i>Zoznam použitej literatúry</i>	10

Úvod

V rámci opatrení stanovených v oznámení Komisie z 15. júla 2015 s názvom Vytváranie nového prístupu s dôrazom na spotrebiteľov energie v kontexte energetickej únie a stratégie pre vykurovanie a chladenie treba posilniť minimálne práva spotrebiteľov na presné, spoľahlivé, zrozumiteľné a včasné informácie o ich spotrebe energie.

Na tento účel boli navrhnuté zmeny článkov 9 až 11 smernice 2012/27/EÚ o energetickej efektívnosti ako aj prílohy VII.

Práva spojené s vyúčtovaním a informáciami o vyúčtovaní alebo spotrebe by sa mali vzťahovať na spotrebiteľov tepla, chladu alebo teplej vody dodávaných z centrálného zdroja, aj keď nemajú s dodávateľom energie priamy individuálny zmluvný vzťah. Vymedzenie pojmu „konečný odberateľ“ je možné chápať tak, že sa vzťahuje len na fyzické alebo právnické osoby, ktoré nakupujú energiu na základe priameho individuálneho zmluvného vzťahu s dodávateľom energie.

Na účely dotknutých ustanovení bolo odporúčané zaviesť pojem „konečný spotrebiteľ“, ktorý by sa vzťahoval na širšiu skupinu spotrebiteľov a okrem konečných odberateľov, ktorí nakupujú teplo, chlad alebo teplú vodu na vlastnú konečnú spotrebu, by zahŕňal aj užívateľov individuálnych budov alebo individuálnych jednotiek bytových domov alebo viacúčelových budov, ak sú takéto jednotky zásobované z centrálného zdroja a ak užívatelia nemajú priamy alebo individuálny zmluvný vzťah s dodávateľom energie. Pojem „pomerné meranie“ by sa mal vzťahovať na meranie spotreby v individuálnych jednotkách takýchto budov.

S cieľom dosiahnuť transparentnosť vyúčtovania individuálnej spotreby tepla, a tak uľahčiť zavedenie pomerného merania, by členské štáty mali zabezpečiť, aby mali zavedené transparentné a verejne dostupné vnútroštátne pravidlá rozdeľovania nákladov na vykurovanie, chladenie a spotrebu teplej vody v bytových domoch a viacúčelových budovách. Členské štáty by mohli okrem transparentnosti zvážiť prijatie opatrení na posilnenie hospodárskej súťaže v oblasti poskytovania služieb pomerného merania, a tým pomôcť zabezpečiť primeranosť všetkých nákladov, ktoré znášajú koneční spotrebitelia.

1. Smernica 2012/27/EÚ o energetickej efektívnosti

Smernica o energetickej efektívnosti 2012/27/EÚ bola v decembri 2018 revidovaná smernicou 2018/2002/EÚ.

V článku 9a revidovanej smernice sú ustanovené požiadavky na „centrálne“ resp. spoločné meranie tepla, chladu a teplej vody.

Členské štáty majú zabezpečiť, aby sa konečným odberateľom tepla zo systémov centralizovaného zásobovania teplom na vykurovanie, chladom alebo teplej vody (ďalej aj „systémy CZT“) poskytli meradlá za konkurenčné ceny, ktoré presne zobrazujú ich skutočnú spotrebu energie.

Ak sa teplo, chlad alebo teplá voda do budovy dodáva z centrálného zdroja, ktorý obsluhuje

niekoľko budov, alebo zo systému centralizovaného zásobovania teplom alebo chladom, meradlo je nainštalované pri výmenníku tepla alebo na odbernom mieste.

Ide v podstate o fakturačné meradlá, ktorými sa meria teplo/chlad dodané do budovy. V Slovenskej republike sa takéto odberné miesto nazýva aj „päta domu“.

V článku 9b revidovanej smernice sú ustanovené požiadavky na pomerové meranie a rozdelenie nákladov v prípade vykurovania, chladenia a teplej vody.

V bytových domoch a vo viacúčelových budovách, ktoré majú centrálny zdroj tepla alebo chladu (v SR sa často používa pojem „domové kotolne“) alebo ktoré sú napojené na systém centralizovaného zásobovania teplom alebo chladom, sa na meranie spotreby tepla, chladu alebo teplej vody jednotlivo pre každú jednotku v budove

1. nainštalujú individuálne meradlá, ak je to technicky možné a nákladovo efektívne z hľadiska primeranosti vzhľadom na možné úspory energie.
2. Ak použitie individuálnych meradiel nie je technicky možné alebo meranie spotreby tepla v každej jednotke budovy nie je nákladovo efektívne, použijú sa individuálne pomerové rozdeľovače vykurovacích nákladov na meranie spotreby tepla na každom vykurovacom telese, pokiaľ daný členský štát nepreukáže, že inštalácia takýchto pomerových rozdeľovačov vykurovacích nákladov by bola technicky nemožná alebo nákladovo neefektívna.
3. Alternatívne sa môžu zväziť nákladovo efektívne spôsoby merania spotreby tepla (napr. rozpočítavanie na podlahovú plochu, vykurovaný objem a pod.).

V prípade alternatívneho riešenia je členský štát povinný zverejniť všeobecné kritériá, metodiky a/alebo postupy na stanovenie technickej neuskutočniteľnosti a nákladovej neefektívnosti.

V nových bytových domoch a v obytných častiach nových viacúčelových budov, ktoré sú vybavené centrálnym zdrojom teplej vody alebo sú napojené na systémy centralizovaného zásobovania teplou vodou sa nainštalujú individuálne meradlá na teplú vodu.

Rovnako to platí aj pre bytové domy alebo viacúčelové budovy napojené na centralizované zásobovanie teplom alebo chladom alebo ak prevládajú vlastné spoločné systémy vykurovania alebo chladenia takýchto budov.

Členské štáty sú povinné zaviesť transparentné a verejne dostupné vnútroštátne pravidlá rozdeľovania nákladov na vykurovanie, chladenie a spotrebu teplej vody v týchto budovách s cieľom zabezpečiť transparentnosť a presnosť vyúčtovania individuálnej spotreby. Tieto pravidlá v príslušných prípadoch zahŕňajú usmernenia, ktoré sa týkajú spôsobu rozdeľovania nákladov na energiu využitú nasledovne:

- a) na teplú vodu,
- b) na teplo vyžarované zo zariadenia budovy a na účely vykurovania spoločných priestorov, ako sú schodiská a chodby vybavené vykurovacími telesami,
- c) na účely vykurovania alebo chladenia bytov.

V článku 9c revidovanej smernice sú ustanovené požiadavky na diaľkový odpočet individuálnych meradiel tepla a teplej vody ako aj pomerových rozdeľovačov vykurovacích nákladov, ktoré budú inštalované po 25. októbri 2020.

Meradlá a pomerové rozdeľovače vykurovacích nákladov, ktoré neumožňujú diaľkový odpočet, ale sú už nainštalované, sa do 1. januára 2027 vybavlia funkciou diaľkového odpočtu alebo sa vymenia za zariadenia umožňujúce diaľkový odpočet s výnimkou prípadov, keď daný členský štát preukáže, že to nie je nákladovo efektívne.

2. Transpozícia článkov 9a až 9c v slovenských právnych predpisoch

2.1. Meranie množstva tepla a teplej úžitkovej vody

Požiadavky na meranie pri výrobe a dodávke tepla sú ustanovené v zákone o tepelnej energetike.¹

2.1.1. Teplá voda / teplá úžitková voda

Dodávateľ, ktorý dodáva teplo v teplej vode, je povinný

- a) merať množstvo spotrebovaného tepla na prípravu teplej úžitkovej vody určeným meradlom v mieste jej prípravy (*zodpovedá miestu pri výmenníku tepla*),
- b) merať množstvo dodanej teplej úžitkovej vody na odbernom mieste určeným meradlom ak o to požiadajú všetci odberatelia, ktorým dodávateľ dodáva teplú úžitkovú vodu z jedného spoločného miesta jej prípravy do jedného roka od doručenia žiadosti,
- c) dodržiavať určenú teplotu teplej úžitkovej vody na odbernom mieste,
- d) na vstupe do ohrievača teplej úžitkovej vody merať určeným meradlom množstvo dodanej studenej vody,
- e) umožniť odberateľovi alebo zástupcovi konečného spotrebiteľa vykonať kontrolu množstva dodanej studenej vody na prípravu teplej úžitkovej vody a množstva dodaného tepla na prípravu teplej úžitkovej vody,
- f) rozpočítavať množstvo tepla dodaného v teplej úžitkovej vode podľa pravidiel rozpočítavania.

Koncový odberateľ, ktorý rozpočítava množstvo tepla dodaného v teplej úžitkovej vode konečnému spotrebiteľovi je povinný

- a) dodržiavať určenú teplotu teplej úžitkovej vody u konečného spotrebiteľa,
- b) zabezpečiť obstaranie, zapojenie, udržiavanie a overovanie určených meradiel na meranie množstva teplej úžitkovej vody spotrebovanej konečným spotrebiteľom v súlade s osobitným predpisom,
- c) oznámiť konečnému spotrebiteľovi najmenej 15 dní pred uskutočnením odčítania údajov na určenom meradle na meranie množstva teplej úžitkovej vody termín odčítania spotreby,
- d) využívať na rozpočítavanie množstva tepla v teplej úžitkovej vode určené meradlá na meranie množstva teplej úžitkovej vody spotrebovanej konečným spotrebiteľom,
- e) rozpočítavať množstvo tepla v teplej úžitkovej vode podľa pravidiel rozpočítavania.

Rovnaké povinnosti platia aj pre *prevádzkovateľa domového zdroja tepla*.²

¹ § 17 a 18 zákona č. 657/2004 Z. z. o tepelnej energetike v znení neskorších predpisov

² Prevádzkovateľ domového zdroja tepla nie je definovaný v zákone o tepelnej energetike, používa sa v tomto informačnom materiáli z dôvodu lepšej prehľadnosti textu

Prevádzkovateľom domového zdroja tepla sa rozumie fyzická alebo právnická osoba, ktorá zabezpečuje výrobu tepla v centrálnom zdroji tepla v budove (tzv. „domová kotolňa“), v ktorej spoločenstvo vlastníkov bytov a nebytových priestorov v dome alebo ním poverená osoba (napr. správca) rozpočítava množstvo vyrobeného tepla konečným spotrebiteľom a vlastníci bytov a nebytových priestorov neprenajali centrálny zdroj tepla inej osobe.

2.1.2 Teplo

Dodávateľ tepla je povinný

- a) merať množstvo dodaného tepla určeným meradlom spotreby tepla na každom dohodnutom odbernom mieste; ak dodávateľ rozpočítava teplo konečnému spotrebiteľovi, merať množstvo dodaného tepla určeným meradlom na mieste, ktoré pre rozpočítavanie slúži ako odberné miesto,
- b) zabezpečiť overovanie určeného meradla a zabezpečiť určené meradlo proti neoprávnenému zásahu,
- c) oznámiť písomne odberateľovi termín výmeny určeného meradla a zaznamenať údaje o vymieňanom meradle za účasti zástupcu odberateľa,
- d) vykonávať mesačné odpočty určeného meradla,
- e) vykonávať mesačné bilancie výroby tepla a dodávky tepla.

Koncový odberateľ, ktorý rozpočítava množstvo dodaného tepla konečnému spotrebiteľovi je povinný

- a) zabezpečiť u konečného spotrebiteľa na náklady vlastníka budovy
 1. obstaranie, zapojenie, udržiavanie a overovanie určených meradiel,14c)
 2. obstaranie zapojenie a udržiavanie pomerových rozdeľovačov tepla,14d) ak obstaranie, zapojenie, udržiavanie a overovanie určených meradiel14c) podľa prvého bodu nie je technicky možné alebo nákladovo efektívne,
 3. alternatívny nákladovo efektívny spôsob merania spotreby tepla, ak obstaranie určených meradiel podľa prvého bodu alebo pomerových rozdeľovačov tepla podľa druhého bodu nie je nákladovo efektívne,
- b) oznámiť konečnému spotrebiteľovi najmenej 15 dní pred uskutočnením odčítania údajov na určenom meradle spotreby tepla alebo pomerovom rozdeľovači tepla termín odčítania spotreby,
- c) využívať na rozpočítavanie množstva dodaného tepla určené meradlá tepla alebo pomerové rozdeľovače tepla na vykurovanie u konečného spotrebiteľa,
- d) rozpočítavať množstvo dodaného tepla podľa pravidiel rozpočítavania.

Rovnaké povinnosti platia aj pre prevádzkovateľa domového zdroja tepla.

2.2. Diaľkový odpočet

Požiadavky na diaľkový odpočet sú ustanovené v zákone o energetickej efektívnosti.³

Koncový odberateľ, ktorý rozpočítava množstvo dodaného tepla konečnému spotrebiteľovi a prevádzkovateľ domového zdroja tepla, ktorý dodáva teplo pre budovu s celkovou podlahovou plochou väčšou ako 500 m² s ústredným teplovodným vykurovaním, sú povinní zabezpečiť, aby určené meradlo a pomerový rozdeľovač tepla boli vybavené funkciou diaľkového odpočtu.

Táto povinnosť neplatí, ak vlastník budovy preukáže, že inštalácia funkcie diaľkového odpočtu nie je nákladovo primeraná alebo technicky možná.

Koncový odberateľ, ktorý rozpočítava množstvo dodaného tepla konečnému spotrebiteľovi a prevádzkovateľ domového zdroja tepla sú povinní zabezpečiť, aby určené meradlo a pomerový rozdeľovač tepla boli vybavené funkciou diaľkového odpočtu do 1. januára 2027.

2.3. Pravidlá rozpočítavania

Pravidlá rozpočítavania sú ustanovené vyhláškou Ministerstva hospodárstva SR č. 240/2016 Z. z., ktorou sa ustanovuje teplota teplej úžitkovej vody na odbernom mieste, pravidlá rozpočítavania množstva tepla dodaného v teplej úžitkovej vode a rozpočítavania množstva tepla⁴

Napriek snahe zabezpečiť transparentnosť pri rozpočítavaní tepla sa v praxi vyskytujú prípady, o ktorých je možné povedať, že nie sú spravodlivé pre všetkých konečných spotrebiteľov tepla. V mnohých prípadoch sú ovplyvnené prevádzkou budov, často aj z dôvodu dlhodobej neprítomnosti vlastníkov bytov počas roka.

3. Meranie a rozpočítavanie tepla vo vybraných krajinách Európy

V roku 1917 vypracovalo spoločné výskumné centrum JRC analýzu pravidiel členských štátov na rozdeľovanie nákladov na vykurovanie, chladenie a teplú vodu zásobovaných zo spoločných systémov vykurovania, chladenia a prípravy teplej úžitkovej vody⁵

Smernica o energetickej efektívnosti je základom právneho rámca pre meranie a rozúčtovanie individuálnej spotreby tepla/chladu a teplej úžitkovej v bytových domoch a viacúčelových budovách v EÚ. Vyžaduje si to zavedenie rozúčtovania nákladov na základe spotreby. Individuálne meranie a účtovanie umožňujú spravodlivejší systém rozdelenia nákladov na energiu medzi konečných spotrebiteľov na základe skutočnej spotreby energie.

Všeobecnou myšlienkou ustanovení smernice o energetickej efektívnosti je zabezpečiť, aby spotrebiteľia energie mali správne stimuly a dostatok informácií, aby prijali zodpovednosť za zlepšovanie energetickej efektívnosti v budovách.

³ § 11 ods. 10 a § 32b ods. 3 zákona č. 321/2014 Z. z. o energetickej efektívnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

⁴ <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2016/240/20210515.html>

⁵ <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC106729>

Ak sú k dispozícii individuálne meradlá alebo rozdeľovače vykurovacích nákladov, údaje z takýchto zariadení možno použiť na účely rozpočítania celkových nákladov na energiu v budove. V tejto súvislosti článok 9 ods. 3 pôvodnej smernice o energetickej efektívnosti ustanovil, že pre bytové domy a viacúčelové budovy so spoločnými systémami vykurovania, chladenia alebo prípravy teplej vody pre takéto budovy môže členský štát zaviesť transparentné pravidlá rozdeľovania nákladov na teplo, chlad alebo teplú úžitkovú vodu tak, aby sa zabezpečila transparentnosť a zohľadnila individuálna spotreba.

Analýza poskytuje systematický prehľad existujúcich pravidiel rozdeľovania nákladov v členských štátoch. Obsahuje povolené alebo odporúčané rozsahy podielu variabilných nákladov pridelených podľa odpočtov z jednotlivých meracích zariadení, využitie korekčných faktorov súvisiacich s umiestnením bytu v budove, minimálnymi a maximálnymi prahmi pre odchýlky od priemerného účtu, penále atď.

Analýza mapuje stav pred revíziou smernice o energetickej efektívnosti. Po revízii členské štáty aplikovali nové požiadavky na meranie a rozpočítanie.

Krátky výber sa nachádza v nasledujúcom texte.

3.1. Rakúsko

S účinnosťou od 7.1.2022 bol v Rakúsku aktualizovaný zákon o vyúčtovaní nákladov na dodávku tepla a chladu.⁶

Ak je v budove spoločný systém zásobovania teplom na vykurovanie aj na prípravu teplej vody, dodávateľ je povinný rozdeliť náklady na dodávku na vykurovanie a teplú vodu podľa nameranej spotreby tepla.

Výnimočne nie je povinnosť merať, ak samostatné meranie nie je hospodárne. V takom prípade sa musí oddelenie spotreby tepla vykonať stanovením podľa metód, ktoré zodpovedajú súčasnému stavu techniky.

Ak nie je možné meranie ani určenie podľa metód, ktoré zodpovedajú súčasnému stavu techniky, najmenej 50 % a najviac 70 % z celkových nákladov dodávky na vykurovanie a teplú vodu sa prideliť na vykurovanie a zvyšok na prípravu teplej vody.

Z nákladov na vykurovanie a z nákladov na prípravu teplej vody sa na spotrebnú zložku rozpočíta najmenej 55% a najviac 85%. V prípade dodávky chladu sa na spotrebnú zložku rozpočíta najmenej 80% spotreby energie.

V prípade, ak neexistuje dohoda o rozdelí nákladov, postupuje sa nasledovne:

- rozdelenie nákladov na vykurovanie 60% a na prípravu teplej vody 40%,
- spotrebná zložka

⁶ <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10007277>

- 70% pre vykurovanie ako aj pre prípravu teplej vody,
- 90% pre chladenie.

3.2. Nemecko

V SRN bolo novelizované nariadenie o rozpočítaní nákladov na teplo na vykurovanie a na teplo na prípravu teplej vody v roku 2021 (Verordnung über die verbrauchsabhängige Abrechnung der Heiz- und Warmwasserkosten - Heizkostenverordnung).⁷

Na spotrebnú zložku nákladov na vykurovanie sa uplatní najmenej 50% a najviac 70% celkových nákladov na vykurovanie. Rovnako to platí aj pre teplo na prípravu teplej vody.

3.3. Švajčiarsko

Pre porovnanie uvádzame aj podmienky vo Švajčiarsku, ktoré nie je členským štátom EÚ a smernica o energetickej efektívnosti sa na túto krajinu nevzťahuje.

Na základe vyhodnotenia vyúčtovania spotreby energie a vody podľa modelu pre fakturáciu energie a vody na základe spotreby v bytových domoch so spoločným zásobovaním teplom/chladom je spotreba energie a vody v jednotlivých bytoch veľmi rozdielna. V prípade vykurovania je spotreba tepla v porovnateľných bytoch niekedy až trojnásobná. Pri rozpočítaní vody je možné identifikovať dokonca až 8 násobné rozdiely. Účtovanie nákladov na energiu a vodu v závislosti od spotreby je predpokladom pre transparentnosť, spravodlivosť a motivuje k šetrnému využívaniu energetických zdrojov.

Do roku 2018 sa vo Švajčiarsku používal model vyúčtovania tepla na vykurovanie a teplú vodu „VHKA“ a model vyúčtovania spotreby vody v nových budovách „VWKA“. Nový model pre vyúčtovanie spotreby energie a vody na základe spotreby „VEWA“ (Modell zur verbrauchsabhängigen Energie- und -Wasserkostenabrechnung)⁸ bol vytvorený s cieľom štandardizovať, zjednodušiť a prispôsobiť metodiku účtovania novým stavebným štandardom. Pri starých budovách a budovách s rozdeľovačmi vykurovacích nákladov je potrebné vziať do úvahy špeciálne vlastnosti kapitoly. Súčasný nový model účtovania energie a vody v závislosti od spotreby kombinuje staršie modely a obsahuje aj nové prvky ako napr. integrácia chladu.

Ako hlavné rozšírenie bolo do „VEWA“ integrované účtovanie samospotrebitel'ov energie (napr. v prípade využívania fotovoltiky alebo iných zariadení na obnoviteľnú energiu). Model účtovania nákladov na energiu a vodu (VEWA) bol vytvorený Švajčiarskou asociáciou účtovania nákladov na energiu a vodu (SVW - Schweizerischer Verband für Energie- und Wasserkostenabrechnung) na základe poverenia spolkového úradu pre energetiku (BFE - Bundesamt für Energie).

Podporujú ho a odporúčajú ho používať aj všetky dôležité skupiny zainteresovaných strán, ktorých zástupcovia sa zúčastnili na pracovnej skupine tohto projektu. Povinnosť a rozsah

⁷ <https://www.gesetze-im-internet.de/heizkostenv/6a.html>

⁸ <https://www.neovac.ch/de/abrechnen/unser-abrechnungsmodell.html>

nastavenia meracích zariadení a účtovanie energie a vody na základe spotreby upravuje kantón odlišne.

Pri rozpočítavaní tepla, chladu a tepla na prípravu teplej vody sa aplikuje pomer 30% nákladov na základnú zložku a 70% nákladov na spotrebnú zložku. Pri starších budovách, ktoré neboli obnovené sa základná zložka pohybuje od 30 do 50%. Okrem toho sa zohľadňuje poloha bytu a podiel tepla na vykurovanie dodaný rozvodmi tepla.

Záver

Na základe skúseností z aplikačnej praxe Ministerstvo hospodárstva v roku 2022 pripravuje novelu vyhlášky s cieľom zlepšiť transparentnosť a spravodlivosť pri rozpočítavaní tepla.

Pri príprave nových pravidiel sa zohľadňujú skúsenosti zo zahraničnej praxe, pričom veľká pozornosť bola venovaná českému modelu rozpočítavania. Ďalším dôležitým faktorom môže byť obmedzenie voliteľného pomeru medzi základnou a spotrebnou zložkou. Mimoriadne dôležité je však posúdenie mimoriadnych situácií súvisiacich s maximálnou a minimálnou spotrebou konečných spotrebiteľov v bytových domoch a viacúčelových budovách.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Smernica 2012/27/EÚ o energetickej efektívnosti v platnom znení (konsolidované znenie)
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:02012L0027-20210101&from=EN>
- [2] Zákon č. 657/2004 Z. z. o tepelnej energetike v znení neskorších predpisov
<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/657/20210801.html>
- [3] Zákon č. 321/2012 Z. z. o energetickej efektívnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov
<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2014/321/20210101.html>
- [4] Vyhláška MH SR č. 240/2016 Z. z., ktorou sa ustanovuje teplota teplej úžitkovej vody na odbernom mieste, pravidlá rozpočítavania množstva tepla dodaného v teplej úžitkovej vode a rozpočítavania množstva tepla
<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2016/240/20210515.html>
- [5] Iné zdroje údajov, uvedené v poznámkach pod čiarou